

zakonskih ograničenja ulaganja, koja su od samih početaka kapitaliziranog sustava bila jednaka za obvezne i dobrovoljne mirovinske fondove. Iako su hrvatski mirovinski fondovi povećali ulaganja u stranu imovinu, to još uvijek nije dovoljno, a veća diversifikacija njihovih portfelja može se očekivati tek nakon punopravnog članstva Hrvatske u EU. Kod upravljanja imovinom mirovinskih fondova važna su investicijska pravila i organizacija portfelja. Mnogobrojni i složeni troškovi sustava mogu značajno smanjiti iznos visine mirovine pa se stoga nudi pregled uređenja troškova, uz upozorenje kako je teško praviti usporedbe među državama.

Peto, zaključno, poglavlje obuhvaća sintezu saznanja o mirovinskim sustavima i nudi smjernice za njihovo daljnje unapređivanje. Autorica vrlo lijepo pojašnjava kako je razvoj mirovinskih sustava obilježen stalnom potrebom za prilagodbom društvenim i gospodarskim okolnostima koje nastaju uslijed socijalnih, gospodarskih, političkih i demografskih promjena. Tako su se funkcije mirovinskih sustava mijenjale tijekom povijesnog razvoja. Sada uglavnom prevladava mišljenje kako je to ravnomjeran raspored potrošnje tijekom cijelog životnog vijeka te uklanjanje rizika siromaštva u starosti. Današnji mirovinski sustavi u različitim zemljama svijeta sastoje se od više privatnih i javnih dijelova te predstavljaju dinamičnu mješavinu stalno razvijajućih oblika. Zbog složenosti mirovinskog osiguranja, za probleme mirovinskih sustava nema jednostavnog i općeprihvaćenog lijeka. Autorica izlaže vrlo korisna razmišljanja na koji se način može ostvariti međugeneracijska solidarnost u sustavu mirovinskog osiguranja, kao i kako provesti prilagodbe i promjene mirovinskog sustava u cilju poboljšanja njegove dugoročne financijske održivosti.

U cjelini, riječ je o zanimljivoj, korisnoj i vrijednoj knjizi vrlo perspektivne autorice koja odlično poznaje problematiku kojom se bavi. Ova knjiga svojim vrlo stručnim

razmatranjem, razumljivošću i jasnim prijedlozima sigurno može biti od velike koristi donositeljima odluka, ali i građanima kod poboljšanja njihovog uvida u mirovinski sustav.

Predrag Bejaković
Institut za javne financije

doi: 10.3935/rsp.v19i3.1104

FILOZOFIJA RADA

Lars Fr. H. Svendsen

Zagreb: TIM press, 2008., 173 str.

»Rad je fenomen ogromnog broja varijanti i aspekata koji nam onemogućuju ponuditi ikakav jednostavniji odgovor na pitanje što je rad.« Tom rečenicom, u samom uvodu svog djela *Filozofija rada*, norveški profesor Lars Fr. H. Svendsen započinje svoju priču o različitim aspektima rada, o njegovom značenju i smislu za ljudski život, opisujući kakav je rad bio nekad, kakav je danas i u što će se možda pretvoriti u budućnosti. Oslanjajući se na značajne sociologe i filozofe, od Marxa do Kanta, od grčkih mislilaca pa sve do ekstremnim Taylorovih načela upravljanja, zajedno s vlastitim razmišljanjima i iskustvima, knjiga istražuje ulogu koju rad ima u našoj potrazi za srećom i životnim ispunjenjem. Knjiga je podijeljena u devet poglavlja, a u svakom od njih rad se promatra iz drugačije perspektive.

Prvo poglavlje, *Od prokletstva do poziva: kratka povijest filozofije rada*, autor dočarava dva pogleda na rad kroz povijest i u različitim društvima, rad kao besmisleno prokletstvo i kao smisleni poziv. Od klasičnih grčkih filozofa koji nisu cijeni

rad, te je on za njih predstavljao prokletstvo, do pojave kršćanstva u srednjem vijeku kada se rad počeo smatrati **dužnošću**, pa sve do dolaska reformacije kada se radikalno širi ideja **poziva**, autor dočarava kako se uloga rada mijenjala kroz povijest. Protestantska radna etika, prema kojoj rad služi za nebesko spasenje, a svako spontano uživanje u životu strogo je zabranjeno, danas je sve više počela blijedjeti i sve manji broj ljudi vjeruje da teški rad oplemenjuje. U tom smislu, rad više nije svrha sama po sebi te u radu treba početi tražiti **smisao**. Tragove te ideje danas nalazimo u pronalaženju »pravog sebe« u radu, a ukoliko u tome ne uspijemo, a rad prestaje imati smisao i predstavljati poziv, on postaje prokletstvo, baš kao što to opisuju mislioci antičke Grčke.

U sljedećem poglavlju, *Rad i smisao*, raspravlja se o važnosti pronalaska smisla u radu koji obavljamo. Prema grčkom mitu, bogovi su osudili Sizifa da gura vječno kamen do vrha brda smatrajući da nema strašnije kazne od beznadnog i besmislenog rada. Doista, čovjek treba vidjeti neki smisao u onom što radi. Prema Immanuelu Kantu, čovjek je jedina životinja koja ima egzistencijalnu potrebu za radom jer mu daje životni **sadržaj**. Polazeći od Marxa i Smitha koji su predvidjeli posljedice podjele rada, obavljanje sve jednostavnijih operacija dovodi do toga da rad zapravo postaje besmislen. Iako nas danas rad puno više ispunjava jer nam daje priliku za razvijanje svojih talenata, postojanje tzv. *McPoslova* pruža vrlo malo mogućnosti razvijanja talenata i pronalaženja smisla u radu. Ukoliko želimo svoj rad iskusiti kao nešto zaista smisljeno, moramo pronaći neki unutarnji smisao u samom poslu.

U trećem poglavlju autor raspravlja o podjeli rada, odnosno o različitoj ponudi poslova na tržištu rada, te postavlja pitanje zašto neki ljudi moraju obavljati poslove koji najviše ponižavaju čovjeka. Platon u svojoj *Državi* opisuje idealno društvo u kojem

ljudi obavljaju poslove na način da se specijaliziraju, a podjela poslova obavlja se po načelu talenta. S druge strane, Aristotel pak brani instituciju ropstva ističući da su neki ljudi »robovi po prirodi«. Iako njihove ideje danas nisu prihvatljive, poteškoće s kojima su se bavili, odnosno pronalaženje »pravog posla« i činjenica da netko mora obavljati one najmanje privlačne poslove, prisutni su i danas. Danas je vjerojatno najprihvatljivija podjela rada ona na temelju određenih kvalifikacija, a ta ideja zasnovana je na **meritokraciji**. U sljedećem poglavlju, *Rad i dokolica*, autor se zabavlja pitanjem radimo li previše, te koji je idealan omjer rada i dokolice. Uspoređuje rad ljudi prije primjerice 100 do 200 godina, kada su ljudi radili puno duže i rad djeci nije bio zabranjen, s današnjim radnim vremenom i standardom u kojem živimo. Autor zaključuje da su ljudi skloni precjenjivanju pri određivanju koliko sati zapravo rade te da ljudi danas imaju puno više vremena za dokolicu nego što se misli. Evidentno je da je rad dobar za čovjekovo zdravlje, dok nezaposlenost predstavlja daleko veći rizik. Ljudi su najvjerojatnije dostigli idealan omjer rada i dokolice, kakav odgovara većini ljudi.

U poglavlju o upravljanju autor raspravlja o organizaciji, odnosno planiranju rada, koje je postalo važniji fenomen tek kada se glavnina rada počela obavljati u tvornicama. Izlazak knjige *Principles of Scientific Management* F. W. Taylora učinila je veliki pomak u znanstvenom proučavanju upravljanja. Pristup radniku kao da je dio mehaničkog stroja, a što je jedna od osnovnih pretpostavki taylorizma, često je bilo kontraproduktivno, ali i moralno upitano. Moderno rukovodstvo nešto je sasvim suprotno od Taylorove paradigme. Umjesto nametanja izvanjske discipline radnicima, nova vrsta upravljanja nastoji ih motivirati iznutra. Međutim, prevladao je trend pretjeranog upravljanja koji često frustrira radnika. Autor se s popriličnom dozom satire osvrnuo na današnju literaturu o upravljanju, koja se

nekad potpuno neopravdano naziva »filozofijom upravljanja« i zaista samo otežava rad radnicima. Knjige o upravljanju sklone su podbaciti u svojim predviđanjima te često postavljaju nerealna očekivanja koja se vrlo teško mogu ispuniti.

U poglavlju o plaći, autor prikazuje koliko visina primanja utječe na naš osjećaj subjektivnog blagostanja te uvjetuje li veća plaća sreću. U bogatim društvima ta poveznica gotovo i ne postoji (izuzev najsiromašnijih slojeva), a i ukoliko je porast zadovoljstva veći zbog povećanja primanja, on je beznačajan usporedimo li ga s važnošću drugih faktora poput zdravlja ili privatnih odnosa. Ovdje se radi o slučaju opadajućih prinosa, dakle što su nam primanja veća, to nam je manje važno njihovo povećanje. Da plaća nije presudna za sreću i zadovoljstvo, dokazuje i činjenica da su ljudi, koji nešto rade besplatno i iz idealističkih razloga, skloni postati nezadovoljniji kada za to počinju primati plaću. Očekivalo bi se čisto suprotno. Da je rad vrlo važan u našem životu, neovisno o plaći, dokazuje i činjenica da brojni dobitnici lutrije i dalje ostaju u svijetu rada. Autor tako zaključuje da radu ne bismo trebali pridavati čisto instrumentalnu vrijednost smatrajući da mu je jedini smisao zarada za život.

Poglavlje *Rad u doba obilja* govori o današnjem životu u doba visokog životnog standarda zbog rasta produktivnosti. Danas živimo u »društvu obilja« i imamo puno više nego što je prosječan radnik imao u nedavnoj prošlosti. Umjesto da se borimo za preživljavanje, frenetično tražimo svoj identitet. U isto vrijeme, gomilaju se potrebe, odnosno sve je više stvari koje se smatraju **nužnima** za život. Budući da se podižu standardi svega što se ubraja u nužno, netko može dodatno zaostati makar je njegovo materijalno bogatstvo apsolutno naraslo. Društvo obilja je potrošačko društvo, a naš društveni status ne ovisi o sposobnosti proizvodnje već o sposobnosti konzumacije.

Moglo bi se reći da »konzumiramo« i poslove, budući da ih stalno mijenjamo te nam je rad važan izvor smisla i identiteta.

Predzadnje poglavlje pokušava dati odgovor na pitanje »Je li radu došao kraj?«. U knjizi *Kraj rada* (1995.) Rifkin kaže da će računala izbrisati ogroman broj radnih mjesta te ponavlja Marxovu tvrdnju da će strojevi zamijeniti ljudski rad. No, dosad nije došlo do masovne nezaposlenosti uzrokovane tehnologijom, a poslovi koji su se ugasili zbog tehnologija više su nego nadomješteni novim radnim mjestima. Iako se ne može zanemariti mogućnost da radu kakav danas poznajemo neće u određenom trenutku doći kraj, sam »kraj rada« neće se dogoditi u skoroj budućnosti, već će on nastaviti mijenjati svoje oblike. Na kraju, u zadnjem poglavlju, *Život i rad*, autor zaključuje o tome što nam rad znači u životu te nam daje životni sadržaj. No, staviti rad na vrh prioriteta, prije obitelji i prijatelja, velika je pogreška te u čovjekovu životu on ne bi trebao nikada zauzimati prvo mjesto. Premda se za pronalaženje istinskog značenja u radu treba radu i predati, on bi trebao biti samo jedan od izvora smisla u našim životima.

Annamaria Vuga

doi: 10.3935/rsp.v19i3.1095

THE STRANGE NON-DEATH OF NEOLIBERALISM

Colin Crouch

Cambridge: PolityPress, 2011., 199 str.

Colin Crouch je ugledni engleski politički ekonomist i profesor emeritus na Warwick Business School. Njegova knji-